

**СЛАВЯНСКИЯТ ПАЛИМПСЕСТ В COD. VAT.GR. 2502
ПАРАДОКСИ НА КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКАТА МИСИЯ, ИТАЛО-
БЪЛГАРСКА СЛЕДА И АКСИОМА ЗА ЕЗИКА**

Трендафил Кръстанов (София)

Когато проф. Христо Трендафилов проследява научния път на незабравимия Пейо Димитров, накрая споменава, че той замислял ново издание „Палимпсест” и надеждата му, че учениците, последователите и приятелите му ще разчетат Палимпсеста (Трендафилов 1996:14).

Кирило-Методиевистиката през последните два века е обхваната в библиографски справочници (Дуйчев, Кирмагова, Паунова 1983 и други). През последните десетилетия бяха публикувани редица нови извори, изследвания и справочници, които дават възможност за нов поглед към някои парадокси и митове.

Стив Джобс напомни Memento mori! Преди 7 години бях отстранен от института като „навършил пределна възраст”, затова съм длъжен да проследя своя път и да изкажа някои мисли и предположения като опит за разчитане на „Славянския” ватикански палимпсест...

Ихор Шевченко е американски учен, по произход украинец, роден в Полша през 1922 г., завършил класическа филология в Прага, от 1949 г. живял и творил в САЩ, създал и ръководил Harvard Ukrainian Studies, коригирал датировки, фалшификации и научни митове. „Той е убеден, че научната и псевдонаучна литература на православните славяни се състои изцяло от гръцки текстове, които са преведени главно в България” (Измирлиева 2003:534-538).

Проф. Шевченко посочва три парадокса относно Кирило-Методиевската мисия:

1. Мисията сама по себе си, е неуспех. Успехът и започва след смъртта на двамата мисионери и то не в Моравия, а в България. Основна причина за този обрат е българската политическа мощ по времето на цар Симеон, която осигурява автономна културна политика и дори възможност да обърне византийската мисия срещу самата Византия. 2. - противоречието между духа и на равенство и добронамереност към славяните и традиционните византийски методи на културна експанзия; 3. - безпрецедентният разцвет, с който старославянската литература започва своето развитие. Шевченко дава изключително висока оценка на преводната и оригинална книжнина в България през IX-X в., като я поставя на равнището на най-добрите постижения във Византия по същото време (Ševcenco 1964, Измирлиева 2003:535-536).

В рапорта му относно новооткрити глаголически ръкописи в Синай той твърди, че глаголическите ръкописи били създавани в южноиталийски

гръцки скриптории (Ševcenco 1982), а думата **вивлиотикарь** като аргумент за твърдение, че *Житие Кирилово* било написано от „грък“, присъствал на погребението на св. Кирил Философ в Рим, и хипотезата, че авторът на ЖК е свързан по-скоро с Рим, отколкото с Константинопол или Моравия; този латинизъм показва, че житиеписецът е познавал по-добре римската, отколкото византийска административна номенклатура, той е бил по-осведомен за топографията на Рим, отколкото за географията на Велика Моравия. Следователно авторът на първото произведение на славянската литература или поне неговите информатори трябва да се търсят в Рим сред онези гръци, които според ЖК погребват тленните останки на Първоучителя (Ševcenco 1998, Измирлиева 2003:536).

Аз не съм ...ист, аз съм просто човек, завършил Софийската духовна семинария, където се изучаваше новозаветния гръцки език. Там моят учител г-н Ганчо Велев ми каза: „Учи и латински език, който открива по-широки хоризонти! Стани необходим!“ Вечна му памет! След това следвах класическа филология и изучавах и новогръцки език, с който си изкарвах хляба в Института за балканистика.

През 1980 г. проф. Александър Милев ми възложи да превода писмо от Григор Пърличев до Петко Р. Славейков от 1867 г., което започва така: Γραφὸ ὑρεκίστι Βουλγαροῦ ὄν – „Аз съм българин, пишец на гръцки език“ (Кръстанов 2002а). Този българин от Охрид пише и други свои творби на гръцки език. С поемата си *Арматолос* през 1860 г. той печели първа награда на конкурс за поети в Атина, а на следващата година пише поема *Скендербей*, но поради българското му съзнание вече не е награден. „Автобиография“-та си обаче той пише на своя български език (Пърличев 1970, Николова, Колева 2003:419-421, Кръстанов 2002а).

ГРЪЦКИ ОПИТ ЗА УНИЯ ПРЕЗ 1232 Г. СЪС СВЕДЕНИЕ ЗА „МНОГОПЛЕМЕННИЯ РУСКИ НАРОД“ И „ЦАРСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ С ВЕЛИКИ ПОБЕДИ“

През декември 1981 г. в Рим попаднах на сведение за преписи на гръцки език на писмо от 1232 г. от вселенския патриарх Герман II (тогава в Никея) до папските кардинали, където се изразява неговото гръцко съзнание и свидетелство, че не само **гръците**, но и други източни народи желаели уния с Рим, сред които били и „многоплеменния руски народ <...> и царството на българите с велики победи“ (Кръстанов 1991). И до сега у нас се твърди, че това писмо било фалшификат на папската канцелария, затова то не е поместено нито в ЛИБИ, нито в ГИБИ? Не можех да откроя преписа във Ватиканската библиотека, защото започваше Коледната ваканция.

Тогава посетих манастира Гротаферата на юг от Рим, където бях смаян: аз виждах и слушах византийско богослужение на старинен гръцки език от духовенство като православно, но... накрая споменава епископа на Рим! Очудването ми продължи в началото на 1982 г., когато бях настанен в Colegio Graco в Рим, където имаше няколко гръцки студенти, другите бяха от

различни народности: ректорът беше белгиец, зам.-ректорът – ирландец, имаше французин, малтиец, повечето бяха студенти итало-албанци, и аз – българин в „Гръцки колеж“, както преди 1100 години Йоан Екзарх е „работил в Рим“ (Ангелов 1984) сред други подобни „гърци“ от Сирия, Египет и др.

„СЛАВЯНСКИ” ТЕКСТ В ПАЛИМПСЕСТЕН COD. VAT. GR. 2502

Търсейки сведения за писмото от 1232 г., попаднах на непубликуван Инвентар на гръцки ръкописи във Ватиканската библиотека от д-р Николопулос, предоставен ми любезно от проф. Paul Canart, на когото отново благодаря. Там видях само, че в този кодекс имало „славянски текст” и нищо друго. За гръцкия палимпсест беше посочено съдържание, за „славянския” – нищо! След изработването на съответните фотоси и дълго виждане успях да идентифицирам няколко думи: живѣ водѣ...жена и да установя, че това е евангелски текст на кирилица, а видимите инициали В, Р и други показват, че това е кратко изборно евангелие или апракос (Кръстанов 1983, Krastanov 1988, Krъстанов 1988).

През април 1982 г. в Сполето се запознах с проф. Рикардо Пикио и той ме подтикна да направя съобщение за откритието. То бе преведено от д-р Paolo Vian на италиански и аз го представих в дискусиата относно доклада на проф. Ядран Ферлуга за Византия и южните славяни. Може би поради напомнянето за откритието на *Битолския надпис* на цар Иван Владислав от 1015/1016 г., който разрешава въпроса за българския произход на цар Самуил и неговата държава и отговора на проф. Ферлуга, че надписът можел да се тълкува и по друг начин, съобщението ми за откритието на славянски текст в палимпсестен гръцки кодекс остана непубликувано?

През 1985 г. изнесох доклад в Рим за „*Кирилски евангелски препис от X-XI в. в „Български палимпсест” (Vat. Gr. 2502)*” (Krastanov 1988). На следващия ден във Ватиканската библиотека проф. Ихор Шевченко ме поздрави за доклада, предаде ми отпечатък от статия на проф. Horas Lunt с негов интерес за новооткрития славянски палимпсест във Ватикана. Когато му казах за откритията на Георги Попов и Стефан Кожухаров, той заяви, че ако те не са на световен език, обикновено учените от Западна Европа и САЩ не могат да ги следят, затова препоръча да бъдат преведени.

Ето и първия ми неуспешен опит за превод в САЩ. Проф. Шевченко ме попита дали бих се съгласил доклада ми да бъде преведен на английски и да бъде публикуван в Harvard Ukrainian Studies. Съветвах се с акад. Иван Дуйчев и той ми препоръча да се съглася. Написах саморъчно, че съм съгласен моя доклад да бъде преведен и публикуван там. След известно време секретарката на проф. Шевченко ми писа, че някой от редакцията не бил съгласен с моите твърдения за Малоазийската теория?! Това ли е свободата на мненията в науката в САЩ?

През 1988 г. излезе от печат статията ми, където твърдя, че това е най-стария препис на първия превод от светите братя Кирил и Методий преди Моравската мисия от 863 г. (Кръстанов 1988). На X-ия международен конгрес

на славистите, след моя доклад, проф. Лидия П. Жуковска заяви: *Это бесспорно болгарский памятник десятого века, а в посвящение на нейното издание на Мстиславовото евангелие написа: первооткрывателю древнейшего славянского апракоса – Ватиканского палимпсеста. Л. Жуковская 21/IX-88.*

През 1992 г. публикувах статия за Малоазийската теория с таблица за „охридизми“ и „преславизми“ във *Ватиканското евангелие*, където личи, че в този български паметник на кирилица от X век няма „преславизми“, а 100 % „охридизми“, което означава, че те не са „охридизми“, а просто архаизми от говорите на европейските мизи или българи, преселени в Мала Азия още през VIII век или сто години преди преводите на Константин Философ и брат му Методий (Кръстанов 1992:24).

След публикуването на *Ватиканско евангелие* от X в. (Кръстанов, Тотоманова, Добрев 1996) последва определението на специалисти, че това е *най-стария славянски ръкопис* (Дограмаджиева 1997); „*въз основа на известното досега може да се твърди, че Ватиканското евангелие е по-старо от познатите старобългарски паметници и със сигурност трябва да се отнесе към началото на X в.*“ (Тотоманова 2003:640) и „*палимпсестът е по-старинен от Савина книга*“ (Мъжлекова 2004:274).

През 1996 г. попаднах на неизвестен препис от *Службата на св. Кирил Философ* в ЦИАИ 113 и предположих, че в нея има акростих *САВА ПЯ* и *КЛ* в богородичните (Кръстанов 2000), а след това очертах образа на българския книжовник и светец Сава Седмочисленик (Кръстанов 2002).

ЗАГАДКАТА НА „ОХРИДСКАТА ЛЕГЕНДА“

В търсенето на сведения за св. Сава Седмочисленик попаднах на *Бератска* или *Венецианска служба на св. Седмочисленици* от XIV в., публикувана през XVII или началото на XVIII век:

ΑΚΟΛΟΥΘΕΙΑ Των αγιων και ισαποστολων επτα φωστηρων της Βουλγαριας, Και Δαλματιας. Κυριλλου, Μεθοδιου, Κλημεντος, Ναουμ, Γορασδονος. Αγγελариου και Σα(β)βα (Cyrillomethodianum, X, 1986, p.319), където „*Охридската легенда*“ е посочена като *Житие на св. Сава Седмочисленик* (Кръстанов 2000:206)

„ОХРИДСКАТА ЛЕГЕНДА“ като

ЖИТИЕ НА СВ. САВА

ЖИТИЕ НА СВ. КЛИМЕНТ

ΜΗΝΟΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ ΕΙΣ ΤΑΣ κς'. Тη αυτη ημερα (κς' ιουλιου).

Μνημη των αγιων, και ισαποστολων,

Μνημη του εν αγιοις πατρος

επτα φωστηρων της Βουλγαριας και

ημων αρχιεραρχου και

Δαλματιας. Κυριλλου, Μεθοδιου,

θαυματουργου Κλημεντος,

Κλημεντος, Ναουμ, Γορασδονος,

επισκοπου Βουλγαριας,

Αγγελариου. Βρετικε μονο ενου

του εν τη Αχριδι.

και αυτου του αγιου Σαββα.

Ουτος ο **μεγας πατηρ ημων και της Βουλγαριας φωστηρ** το μεν γενος ειλικе ν εκ των Ευρωпαιων Μυσων, ους και Βουλγαρους ο πολυς οιδεν ανθρωπος,

παλαι μεν εκ του κατα Προυσαν Ολυμπου προς τον βορειον ωκεανον και τ
ην νεκραν θαλασσαν...
μετα δε συχων χρονων παραδρομην δυναμει βαρεια τον Ιστρον περαιωθε
ντων και τα γειτονευοντα παντα κληρωσαμενων, Παννονιαν και Δαλματια
ν, Θρακην και Ιλλυρικον και πολλα της Μακεδονιας και Θετταλιας.μετα τ
ου Αγγελариου, **Κλημεντος** μετα του θειου Ναουμ, Αγγελариου
Гораздони και Ναουμ και Горасδου
την ιεραν μετ'επιμελειας εξεδιδαχθη γραφην, μεταγλωττισθεισαν συνεργει
α τη κρειττονι προς την ενθαδε Βουλγαροις διαλεκτον υπο Κυριλλου, του
ως αληθως θεοφορου και ισαποστολου πατρος και πρωτον συν Μεθοδιω τω
πανι διδασκαλω θεοσεβιας και της ορθοδοξου πιστεως τω Μυσων εθνει.
Cyrillomethodianum, X, 1986:319-Иванов 1931 (1970):316-317.

„ОХРИДСКАТА ЛЕГЕНДА” като *житие, и то на Сава.* :

ЖИТИЕ НА СВ. САВА

Месец ноември 26.

*Памет на Кирил, Методий,
Горазд, Ангеларий,*

Климент, Наум и Сава.

Беше намерено само едно

“Този велик наш отец и български светилник бе по род от европейските мизи, които обикновеният човек нарича Българи и които бяха прогонения някога...от Олимп при Пруса към Северния Океан и Мъртвото море. След много години те преминали с голяма войска Дунава и завладели всички съседни земи: Панония и Далмация, Тракия и Илирик и голяма част от Македония и Солунско. Оттук води началото си този мъж. Бидейки избран още от майчината си утроба,

подобно на Самуил
да служи Богу още от младенчество възлюбил
боголюбивия живот, той пръв заедно

с Ангеларий, КЛИМЕНТ,

Горазд и Наум

с прилежание изучи Священото писание, което с Божие съдействие бе преведено на този български език от Кирил, истински богомъдрия и равноапостолен отец и пръв, заедно с великия Методий, учител на мизийския народ в благоверие и православна вяра”(Cyrillomethodianum, X, 1986:319 сл. превод Иванова 1986:630-632) (Кръстанов 2002:206; Кръстанов 2008:586-587).

ЖИТИЕ НА СВ. КЛИМЕНТ

27 юли.

*Памет на светия отец наш
архиейерарх и чудотворец*

Климент, епископ на България в Охрид.

липсва

*с божествените Наум,
Ангеларий и Горазд*

ЕПИСКОПИЯТА НА КЛИМЕНТ ВЕЛИЧКИ В ПРОВИНЦИЯ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

Търсейки други сведения за св. Сава, прегледах отново старите си записки от Ватиканската библиотека, където бях записвал имена на епископи от Константинополския диоцез, както и имена на епископи от български

земи, които са непознати на фанариота Аристархи Ставраки бей, проучвал последователно списъци на епископите на Константинополската патриаршия в продължение на половин век като неин велик логотет и оставил своите списъци във Ватиканската библиотека (Кръстанов 1999). Така попаднах на списък на **епископи в град Велеград и Канина в Южен Епир**: Филарет, Серафим, Сергей 878 г., Даниел, **Климент 906 - + 25 юли 916** (Cod. Vat. Gr. 2492, f. 82r). И до сега в Папския годишник епископията се споменава като почетна в Провинция Западна България *Bela (Velitza), Bela, belen(sis) provintia Bulgaria occidentale*. In: *Annuario pontificio*. Citta del Vaticano, 1972:608 (Кръстанов 1999:50-52, Krastanov 1999).

Любопитни са сведенията с имена на епископи, посочени като участници във Фотиевия събор от 879 г., непознати на Аристархи от никакви извори: Иоан, Константин, Методий, Петър, Сава, Стефан, Теодор (Кръстанов 2010:186).

Новите факти позволяват да предполагаме, че е възможно и в други извори да бъдат открити имената на тези и на други епископи в просторната държава България от 866 до 870 г., когато са били построени седем съборни църкви от българския владетел Борис-Михаил (852-889), които са били подчинени на Рим. Очевидно в Дунавска България след 866 г. е имало десетки епископства, подчинени на епископа на България (Павел 866-868, Гримоалд 868-870, Методий епископ Сирмийски от Рим за Илирик от 869 г., който се владее от българите (Драгова 1997:90-96), от 870 г. подчинени на архиепископ на България Йосиф или Стефан в Източна България; Може би Агатон Моравски е за провинция Западна България, заменен през 879 г. от архиепископ Методий Моравски и на България, а след 885 г. - от архиепископ Йоан Моравски (Кръстанов 2001a, 2004, 2010).

КУЛТ НА СВ. СЕДМОЧИСЛЕНИЦИ

Идентифицирането на епископията на Климент Велички в град Велеград или Бела (Велица) в провинция Западна България, сега Берат в Албания, дава отговор на загадката защо култ към св. Седмочисленици няма изобщо в Русия, в Чехословакия имало от 1971 г., в Югославия – от 1986 г., а именно в Южна Албания и Охридско се намира най-развит култ към тях според чешкия академик Мареш (Мареш 1989) - защото там са открити **мощите** на св. Ангеларий и Горазд и **частици от мощите** на св. Седмочисленици (Бакалова 2003, Кръстанов 2005), редица описани и непубликувани икони и фрески (Бакалова 2003), както и двете Служби на св. Седмочисленици: освен известната Мосхополска Служба от 1742 г. от иеромонах Григорий (Бърлиева 2003), през XX в. стана известна и друга от XIV в., според сведение от ватикански кодекс, дело на Драчкия митрополит Григорий от XIV в. (Кръстанов 2005), където има и отделен канон за Ангеларий и Горазд с акростих: ΕΤΕΡΟΣ ΚΑΝΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ, ΟΥ Η ΑΚΡΟΣΤΙΧΙΣ. ΑΙΝΟΣ ΑΓΓΕΛΑΡΙΟΥ ΣΥΝ ΤΩ ΓΟΡΑΣΔΟΝΙ. Акростихът има променен вид, в който се чете и автора **Михаил монах**:

ΑΙΝΟΣ ΑΓΓΕΛΑΡΙΩ ΣΥΝ ΤΩ ΓΟΡΑΣΣΩ ΜΙΧΑΗΛ ΜΟΝΗΝ;

«ВЪЗХВАЛА НА АНГЕЛАРИЙ И ГОРАЗД ОТ МИХАИЛ МОНАХ»,

който би могъл да бъде и българския владетел и отшелник Борис-Михаил след 889 и преди 907 г.? (Кръстанов 2001б:181-184).

Наличието на свети мощи на двама от Седмочислениците (св. Ангеларий е починал в българската столица Плиска!) и на частици от мощите на св. Седмочисленици в столицата на епископията на св. Климент Охридски град Велеград или Бела (Велица) в провинция Западна България е безспорен факт за възникване, утвърждаване и разпространение на този култ в България още през X век, а не е внесен отвън, както твърдят някои чужди и наши (Чешмеджиев 2001).

КОЙ Е ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР?

След публикуването на нови извори и особено на сведение, че в няколко преписа сказанието *О писменехъ* се среща като 55-та глава от *Богословието* на Йоан Екзарх с първоначалното си заглавие *Съказаниѣ како състави стъзи Кърил философъ азъзкъс по ѣзъзкъс словенскъс*. И книгъзи преведе ѿ греческъзѣх на словенскъзи ѣзъзкъз. нѣ. (Трендафилов 2001:231-242), потвърждава вече известни други подобни преписи, като Лаврентиев препис *Сказаниѣ како състави стъзи Кърил словѣном писмена противъ ѣзъзкоу* (Иванов 1931:442-446), подкрепих предположението, че то е написано от Йоан Екзарх в чест на св. Кирил Философ (Трендафилов 1987, Кръстанов 2001).

ЛЕГЕНДА БУЛГАРИКА

През следващите години събирах писмени свидетелства за българската държавност и святост, представени в един Изборник *Легенда булгарика* (Кръстанов 2003). По това време сравнявах редица текстове, които се приемат като анонимни или се приписват със съмнение на други автори, като Климент Охридски, Йоан Златоуст и други. Таблицата с особени думи на Сава Седмочисленик и на Йоан Екзарх от Vondrak 1896 до края на XX в. дава основание за твърдението, че Синкел Сава е написал *Службата на св. Кирил и Успение Кирилово*, а Йоан Екзарх е съставил пространните жития и похвали на своите велики учители (Кръстанов 2004).

Испанска каноническа бележка от XII в. за Юстиниана Първа като Българска църква, подобна на Картагенската, начело с *primas* или *protos* или *pr̄vbol*, което на словенски или български и славянски на гръци е „първи“

Εκαλειτο δε προτερων ο της Βουλγαριας επισκοπος πρωμας. ο δηλει τη Ελλ αδι γλωσση πρωτος, τη δε σθλοβενικη ητοι βουλγαρικη η σθλαβικη πρεβολ εος, ο και αυτο συμαινει το πρωτον, πρεβολ γαρ παρα Βουλγαροις ο πρωτο ς (Prinzing 1978:277-279, преведена от Васил Гюзелев (Петров, Гюзелев 1978:366-367, Кръстанов 2004). Титлата примас с българска дума преболъци,

която се среща само в *Шестоднева* в превод на Йоан Екзарх, е била дадена на българския първосвещеник от Рим през X век, а не след 1018 г., когато архиепископите на България в Охрид се номинират от византийския император (Кръстанов 2004б).

През 2006 г. излезе от печат доклада за Титлите *екзарх* и *патриарх* в българската традиция от IX до XIX в. Св. Йоан Екзарх от Рим и патриарх на българските земи (Кръстанов 2006); През 2007 г. се аргументира твърдението, че св. Седмочисленици и св. Йоан Екзарх са работили от Рим за България и Далмация (Кръстанов 2007), а през същата година изнасях два доклада: в Шумен за българските пратеници в Рим с твърдението, че комит Петър е бил съдия и чергубиля, главен представител на българския владетел в преговорите му с Рим и Константинопол, който е издигнат за ичиргубоил, а накрая станал и черноризец, подобно на чергубиля Мостич (Кръстанов 2008); вторият доклад бе за „*Покровителите на Европа в старата българска литература*”, където се посочват редица думи и изрази, даващи основание за твърдението, че *Житието на св. Бенедикт Нурсийски* е преведено от латински на български език с определителен член, присъщ на езика на Йоан Екзарх (Vondrak 1896, Гълъбов 1980, Кръстанов 2009).

През 2009 г. изнасях доклад в Шумен за Йоан Екзарх като поет, където са посочени няколко примера на акростих с името АН, АНА, ИО и негови особености на езика и стила, които показват поезия не само в *Похвалата за цар Симеон* и *Прилогъ към Златоструя* (Хауптова 1981), но и в други химнографски творби (Кръстанов 2010).

Според Екатерина Дограмаджиева концепция за литературен език има в редица произведения, като *Македонския кирилски лист* и *Прогласа, Пролога към Небеса, За буквите* от Черноризец Храбър, *Похвалата за цар Симеон* (Дограмаджиева 1980). От посочените пет произведения за Дограмаджиева само едно било от Йоан Екзарх (*Небеса*). Според мен обаче и другите вероятно са от същия черноризец Йоан Екзарх, защото посочените от нея примери са присъщи на неговия език и стил, като *дебельство, жаба, жижън, иже да, имъже, имъжесе, криво, любо, небонъ, не во кестъ лъзъ... нъ разоумъ поужда бялсти, небонъ разоумъ ради прѣлагамъ кънигы сина и други, затова го отъждествявам с автора Черноризец Йоан Екзарх, написал *Сказание за писмената* (Кръстанов 2001),*

МАКЕДОНСКИЯТ КИРИЛСКИ ЛИСТ КАТО ПРОЛОГ КЪМ ТЪЛКОВНО ЕВАНГЕЛИЕ

Иван Добрев обоснова твърдението, че *Македонският кирилски лист* (=Македонският кирилски лист) не е от Константин Философ, а от Йоан Екзарх (Добрев 1981), което се потвърждава от съобщение за Йоан Екзарх като преводач на Тълковно евангелие (Ангелов 1984а). *Македонският кирилски лист* вероятно е предговор към *Тълковно евангелие*, в което се срещат редки и особени думи и изрази от езика

на Йоан Екзарх, като житъ, тол. рекше жижъ, съдържа нашъ житъ; глипане, погляданіе: тѣзъ инамо глипанеши и инамо весеѣдвешши, иначадѣши, и єдинороднѣши,... або єдинак. Ѡ (Ангелов 1984а) преведено от него от латински (Кръстанов 2007:433; Кръстанов 2010в).

През същата година проследих кариерата на Йоан Екзарх „работил в Рим” като преводач, дипломат и духовник от 866 г. до ранг на архиепископ след 885 г. и патриарх на българските земи от 917 г. и на Климент, епископ Велички в провинция Западна България от 906 г. Там се вижда приоритетът на великия български писател и поет Йоан Екзарх и като „църковен строител на българската земя”, който е издигнат от цар Симеон за патриарх в Преслав през 917 г. и обявен за светец след успението му към 922 г., защото „унищожил езическия свят и укрепил властта на царя”, както пише в неговия тропар, докато Климент е ръкоположен от него и от други български епископи през 893 г. за Тивериуполски епископ (Струмишки), а през 906 г. е преместен във Велеград или Бела (Велица) в провинция Западна България, както пише и до сега в Папския годишник (Кръстанов 1999, Кръстанов 2010б).

Безспорното в живота и творчеството на Йоан Екзарх Български: среща с черноризец Докс, брат на българския владетел княз Борис I според Пролога към Богословието (Sadnik 1967:6), който му възлага да превежда творби на светите отци на родния си език; той прави преводи-компиляции на основни трудове за християнството: *Богословие* или *Небеса* от сирийския св. Йоан Дамаскин (Sadnik 1967), представена като „Първа философска книга на български език” (Трендафилов 2001:23-46 и разпространение сред източните славяни с.103-107); *Шестоднев*, посветен на българския княз Симеон (Aitzetmueller 1958-1975, Хауптова 1981, Трендафилов 2001:17), като „Възхвала на божие творение” (Трендафилов 2001:47-82); редица слова (Иванова-Мирчева 1971, Станчев 1990, Иванова-Мирчева 1993, Трендафилов 2001:83-92); *Похвала* към Изборник в препис от 1073 г., посветена на цар Симеон (Хауптова 1981). От друга страна сам той, вече като архиепископ Йоан, възлага на друг български книжовник, презвитер Йоан от IX-X в. да превежда две жития (Икономова 1995);

нови извори и изследвания за Йоан Екзарх, Български Златоуст:

Сведения от руски ръкописи, че е съставил книга „Съставъ” и че е „работил в Рим” (Ангелов 1984) и *Йоан Екзарх, преводач на Тълковно евангелие* (Ангелов 1984а) намират потвърждение в изследването на Емилие Блахова и Живка Икономова, които заключават, че в преводите на „40 Беседи за евангелието” от папа Григорий Двоеслов и *Второ житие на св. Вацлав* от XI в. има 71 лексеми от езика на Йоан Екзарх, които не се срещат в Чешкия речник SJS (Благоева-Икономова 1993, 1995:288), т.е. той е превеждал и от латински на своя български език (Кръстанов 2007:432).

Този факт е известен и от други примери. Немският изследовател Ернст Ханзак издаде славянски превод на просторното *Житие на св. Йоан Златоуст*, като отбеляза, че то е **поримско**, вероятно съставено от гръцки

монах Георги, живеещ в Италия (Hansack 1980:12), но преводът му е от най-старите произведения на славянската литература, без съмнение от старобългарско време и вероятно от Йоан Екзарх или от неговия книжовен кръг *Die Slavische Vita* <...> zaelt zu den aeltesten Werken der slavischen Literatur. Die erste Übersetzung dieses Textes erfolgte ohne Zweifel in Altbulgarischer Zeit <...> Mit sehr hohen Wahrscheinlichkeit AUS DER SCHÜLE DES EXARCHEN JOHANNES oder von Exarchen selbst (Hansack 1980:14).

Гръцкият проф. Тарнанидис забеляза, че новооткрит литургичен ръкопис MS 5/N на глаголица от XI век от Синайския манастир „Св. Екатерина“ е по съдържание западен, а по текст – южнославянски „**The themes, the prayers, and the terminology (мъша, префацъ etc.) make is clear that this is a liturgical text of Western origin <...> we accept that the manuscript is a South Slavonic text**” (Tarnanidis 1988:106) или „южнославянски по език, но западен по типик и терминология” (Пенкова-Люейер 2011:61), следователно той не е „Великоморавски”, чешко-словашки, нито руски или сръбски, а по основни езикови и правописни белези, е български (Кръстанов 2007:439). Това явление бе потвърдено в изданието и изследването на *Славянската версия на хрониката на Георги Синкел*, където бяха посочени редица особености на текста със заключението, че тази сложна компилация е или от самия Йоан Екзарх или от неговия книжовен кръг и бяха добавени още 10 лексеми от 40 Беседи, 5 от *Второ житие на Вацлав* и една от *Киевски листове* (Тотоманова 2008:671).

ПОЕТЪТ ЙОАН ЕКЗАРХ И НОВ ЗЛАТОУСТ БЪЛГАРСКИ

През последните десетилетия бяха открити оригинални старобългарски творби чрез разчитането на акростихове. Но и в последната *История на българската средновековна литература* се посочват имената само на трима български поети: Климент Охридски, Константин Преславски и Наум (Йовчева 2008:121-125). Там са добавени и разчетени и други акростихове, но те били „анонимни”. Върху основата на културно-исторически свидетелства и главно на особености в езика и стила на Йоан Екзарх предполагам, че той е създател не само на т.нар. непесенна или светска поезия в *Похвала на цар Симеон* от *Изборник* в препис от 1073 г. (Хауптова 1981), но може да се твърди, че неговото име се намира и в други творби, запазени в по-късни преписи с акростих АН, ИАН, ИО с делото на Йоан Екзарх: АНА във фразов акростих (Йовчева 1999); АН в „*Боже мой, Троице милостива АН*” (Иванова 2003); ИАН в *Канон за св. мъченик Иустин философ* и в *Канон за св. вмк Доротея Тирски* (Панайотов 2004); ИУ (Иванова 1981); Ио в канон от *Солунския октоих* (Йовчева 2004); ІАноу в Цветния триод (Панайотов 2005:127-128); анонимни канони от преславски книжовници, вероятно Екзархови: *Канон за Въведение Богородично* (Кожухаров 1991, 2004:83-85); *Канон за Богоявление* (Попов 2006); *Канон за*

Петдесетница (Попов 2007); *Служба за светите мъченици Сергей и Вах* (Савова 2006); *Канон за св. ап. Петър и Павел* (Tarnanidis 1990, Кръстанов 2010).

АКСИОМА ЗА ЕЗИКА НА СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ И НА СВ. ЙОАН ЕКЗАРХ БЪЛГАРСКИ

Какъв е езикът на св. Йоан Екзарх Български и на св. св. Кирил и Методий?

Още през 1896 г. този въпрос е разрешен недвусмислено: това е един и същ език (Vondrak 1896:19), но в стила на Йоан Екзарх има от една страна връзка с езика на най-старите глаголически паметници (*Зографско* и *Маршинско* четириевангелия, *Клоцов сборник*), а от друга страна - особености от източнобългарски диалекти с определителен член и редица синонимни дублети, присъщи на преводача, който превежда не буквално, а **по смисъл** и представя една гръцка или латинска дума с **две български**, като пояснява с **рекше** или **сиречь** (Дограмаджиева 1980), ползва думи и изрази, присъщи на неговия ораторски или поетичен израз, като алчъба, балии, врачъба, великота, вельми, д'ълъма, женитва, зъть за жених, имъже, лъпота, небонъ, онъсица, рснота, строителство, тварь, творитва, чиститель за свещеник от лат. purgator, чистителство и др. (Vondrak 1896, Иванова-Мирчева 1971, Ковачева 1989, 1995, Илиева 2005, Трендафилов 2006, Тотоманова 2008).

Аксиома за езика на всеки писател гласи, че всеки писател пише или на своя роден език, или на езика на народа, за когото е предназначен (Верецагин 2007:123, б.15). Аксиомата би изглеждала така: езикът на великия български книжовник Йоан Екзарх е безспорно български; този език е един и същ с езика на преводите на Кирил и Методий (Vondrak 1896:19); следователно и езикът на Кирил и Методий е български върху говор на европейските мизи или българи в Мала Азия, преселени там още през VII-VIII в. (Кръстанов 1992, Кръстанов 1999а).

НАКРАЯ НАКРАТКО: СЛАВЯНСКИЯТ ПАЛИМПСЕСТ, ИТАЛО- БЪЛГАРСКИ СЛЕДИ И ПАРАДОКСИ

Ватиканският гръко-славянски палимпсест има няколко значения:

- възстановява български паметник от началото на X век, т. е. най-стария препис на първия превод на изборно евангелие от Константин Философ преди Моравската мисия от 863 г., извършен за нуждите и на говоримия език на европейските мизи или българи, преселени във Византия още през VIII век (Кръстанов 1992);

- потвърждава Малоазийската теория за Кирило-Методиевия език (Куев 1940, Тахиаос 1971, Vlahova 1972, Кръстанов 1992, 2007, Крашенинникова 2006), като един и същ говорим език на европейските мизи или българи от Мала Азия и от Мизия в Дунавска България от VIII-IX в., утвърден и като сакрален език от папа Адриан II 868 г. предимно с оглед на българиге (Кръстанов 2008).

Значения на палимпсеста и преносно като опит на византийци и фанариоти за заличаване на български старохристиянски паметници и замената им със същите текстове, но на гръцки език или с буквален превод или редактиран съобразно нов устав, като се заменят редица староизводни преводи и оригинални текстове на български език „Славянският” палимпсест в Cod. vat. gr. 2502 е измит старобългарски евангелски текст и е заменен със същия евангелски текст... на гръцки език! (Кръстанов 1983, 1989).

За **парадоксите** на проф. Ихор Шевченко - няма парадокси, защото не съществува „Велика Моравия” в Чехия и Словакия, а това е „стара” Моравия или римски град Margus – Моравия на Дунава в Горна Мизия (японец в унгарско списание публикува карти на две Моравии); в *Житие на св. Наум* пише, че Методий е ръкоположен от папата за архиепископ на Моравия и цяла Панония **Методия** же архиепископа **Моравъ** и всъ **Паноние** ръкоположи (Иванов 1931:312), и в „*Охридската легенда*” св. Методий е изпратен в град Моравия и България: папа Адриан постави **Методие** же **Моравъ** и **Българин** архиепископ (Иванов 1931:318, Кръстанов 2006); затова в Дюканжовия „*Списък на архиепископите на България*” е поместено името на св. Методий Моравски; затова и в чешки извори на латински се казва, че св. Кирил и Методий са покръстили най-напред българите и след това моравците „*Non autem soli Bohemi et Moravi, se praeterea in Mysia Bulgari et horum populares Gazari, doctrinae istorum duorum Moraviae Pontificum, Cyrilli et Methodii acceptum referre debent, quod sint christiani...*” (Бърлиева 1992:46).

ИТАЛО-ГРЪЦКИ СКРИПТОРИИ И ИТАЛО-БЪЛГАРСКИ СЛЕДИ

Твърдението на проф. Ихор Шевченко, че глаголическите ръкописи били дело на итало-гръцки скриптории може да се уточни, че това са и итало-български скриптории, където са работили безспорни и анонимни български книжовници: Петър Черноризец с поучения без примери на гръцки език, а с текстуални заемки от *Отговорите на папа Николай по допитванията на Българите от 866 г.* (Павлова 1994:36-39, Кръстанов 2007); Псевдо Георги съставил *Житието на св. Йоан Златоуст* би могъл да бъде българския пратеник Георги от 867 г. в Рим, станал по-късно синкел и епископ в България; Йоан Екзарх „работил в Рим” и преводач на Тълковно евангелие, дякон на Римската църква и приятел на Анастасий Библиотекар, fidelis ”доверен” презвитер на папа Йоан VIII (872-882 г.), архиепископ след св. Методий моравски след 885 г., който безспорно е знаел и еврейски и латински език и е превеждал на своя роден български език; Et alius homo bonus Petrus „и друг благороден мъж Петър” през 867 г. от *Чивидалското евангелие*, може би станал епископ, споменат на Фотиевия събор през 879 г.?

Патриарх Фотий не е против триезичие, а за абсолютно първенство само на гръцкия език (Вавржинек 1987:131).

Убеждаването на римския папа Адриан II през 868 г. да признае и разреши славянската азбука и славянската литургия главно с оглед на

българите (Кръстанов 2008) има важни последици за българската литература и култура: естествено още тогава официално и легално всички предишни преводи, компилации и оригинални творби на Константин Философ, на Методий и техните ученици и последователи в Рим, както и на българските пратеници и пребиваващи в италиански земи и книжовни средища, са можели свободно да бъдат пренасяни в български земи. Този безспорен факт дава естествено обяснение на парадокса за бързия разцвет на българската християнска литература и култура още в Плиска от 866-885 г., а не едва след 886 г. и по времето на цар Симеон (893-927 г.);

Още от 862-870 г. не само от Изтока, но и от Западна Европа (от Франкската империя, от италиански земи и от стария Рим) легално са донасяни християнски текстове на различни езици, познати в България: на сакралните езици на християнството: еврейски, сирийски, общия гръцки, латински и на старонемски от съседна Бавария; старохристиянски текстове са били четени и тълкувани от византийски, латински, баварски и други духовници чрез български преводачи, подобно на св. Йоан Златоуст, който е имал преводачи на готски език за просвета на новопокръстените готи в Римската империя. Тези кодекси са изчезнали по различни причини, но част от текстовете се били преписвани, превеждани и оставили следи в старата българска литература. Защо не ги знаем? - „ние не сме ги потърсили” (Драгова 1997:95).

Безспорни примери: откритията през последните десетилетия на XX в. в България, Ватикана, Испания, Йерусалим, Русия, Синайския манастир се намират в т. нар. „староизводни текстове”, които съдържат свободни преводи по смисъл и оригинални творби на старобългарски творци от IX и X в., които след 1235 г. са имали една от трите съдби: забранени, заменени или забравени:

Забранени – *Житие на св. Петър* в Index librorum prohibitorum (Радченко 1902);

Заменени – култ и песнопения всеки четвъртък за апостолите с последования за св. Николай Мирликийски (Йовчева 2005:142-155); старинен култ на св. Богородица: „*Слави се 1. Велики Рим, 2. Гърци, 3. Българе*” (Турилов 1985:257);

Погребалният чин в старобългарския *Синайски евхологий* няма „гръцки” първообраз, а има стотици подобни в латински преписи от VIII-IX в. в Италиански и немски земи от Нурсия, Рим, Венеция, Чивидале до Регенсбург (Пенкова 1987:270), потвърдено и в последни изследвания на старобългарски преписи (Пенкова 2011: 59 и сл.); от Йерусалим с първообрази от Южна Италия, наречени „западногръцки”? (Велковска, Иванова 2011:119), а това са италианско-гръцки и италианско-български преписи от IX век, които са на гръцки език, но са проримски, затова са изоставени и заменени във Византия!

Забравени – култ и текстове за св. Богородица и за върховните апостоли (Крашенинникова 2006), и особено освещаване на храм за св. Петър в България (Турилов 1999).

Авторът на *Пространното Житие Кирилово* не е „грък в Рим“, както твърди Ихор Шевченко (Ševčenco 1998), а българин, който пише на гръцки език, но и на своя роден език, както Григор Пърличев през XIX век. Това е българският дипломат, духовник черноризец Йоан Екзарх „работил в Рим“, преводач и от латински език; екзарх и архиепископ Български от страна на Рим, „*църковен строител на българската земя*“, издигнат от цар Симеон през 917 г. в Преслав за независим патриарх и светец с тропар „*унищожи езическия свят и укрепил властта на царя*“ (Кръстанов под печат в чест на проф. Кръстев), който е правил не само преводи и компилации от творби на различни езици, но е създал и оригинални произведения на своя език, както личи от особености на неговия език и поетичен стил в *Сказание за писмената, ЖК, ПСК, ЖМ, ПСКМ*, молитви от латински на български език, посочени в Приложения, защото... няма място. (вж. Приложения).

ЛИТЕРАТУРА:

- Ангелов 1984:** Ангелов Б. Ст. За едно неиздирено съчинение на Йоан Екзарх. – *Palaeobulgarica / Старобългаристика*, 8, 1984, № 1, с. 115-117
- Ангелов 1984а:** Ангелов Б. Ст. Йоан Екзарх – преводач на Тълковно евангелие. – *Език и литература*, 39, 1984, № 1, с. 64-67
- Благоева, Икономова 1993:** Благоева Э., Ж. Икономова. Лексическите совпадения Бесед Григория Двоеслова и Второго Жития Вячеслава с лексикой Иоанна Экзарха. – *Palaeobulgarica / Старобългаристика* 17, 1993, № 3, с. 13-26
- Благоева-Икономова 1995:** Благоева Э., Ж. Икономова. Лексика Бесед Григория Двоеслова и лексика Иоанна Экзарха. – В: *Преславска книжовна школа. Том 1. Изследвания и материали*. София, 1995, с. 283-289
- Бърлиева 1992:** Бърлиева Сл. Преписи на латински извори за св. Кирил и Методий от сборката на библиотеката *Vallcelliana* в Рим. – *Palaeobulgarica / Старобългаристика*, XVI, 1992, № 3, с.41-54.
- Бърлиева 2003:** Бърлиева Сл. Служби за св. Седмочисленици. – В: *КМЕ*, т. 3, 2003, с. 680-682
- Вавржинек 1987:** Вавржинек Вл. Культурные и церковно-политические предпосылки возникновения славянской литургии. – В: *Хиляда и сто години от смъртта на Методий (Кирило-Методиевски студии, кн. 17)*, София, 2007, с. 130-134
- Велковска, Иванова 2011:** Велковска Е., Кл. Иванова. Чин на монашеско погребение в български требник от началото на XIV в. и гръцките паралели към неговите канони. – В: *Studia mediaevalia Slavica et Byzantina*. 1. София, 2011, с. 99-133
- Верещагин 2007:** Верещагин Е. Гимнографический аспект Кирилло-Мефодиевского дела: виртуальная реконструкция смысла неисправных песнопений. – В: *Проблеми на Кирило-Методиевото дело и на българската култура през IX-X век. (Кирило-Методиевски студии, кн.17)*. София, 2007, с. 121-147

- Грашева 2003:** Грашева Л. Седмочисленици. - В: КМЕ, т. 3, 2003, с. 576-580
- Гълъбов 1980:** Гълъбов И. Старобългарски език с увод в славянското езиковедие. София, 1980
- Димитрова 2011:** Димитрова М. Ягичев Златоуст. Средновековен български паметник със слова и поучения от началото на XIV век. София, 2011, 340 с., ил.
- Дограмаджиева 1980:** Дограмаджиева Е. Въпроси на книжовната теория и практика у Йоан Екзарх (с материал от съюзната система в „Шестоднева“). – Български език, XXX, 1980, кн. 2, с. 108-115
- Дограмаджиева 1980а:** Дограмаджиева Е. Към въпроса за дублетността в книжовния старобългарски език (Върху материал от съюзната система). – Palaeobulgaria / Старобългаристика, IV, 1980, № 2, с. 52-62
- Дограмаджиева 1997:** Дограмаджиева Е. Драгоценен старобългарски ръкопис вече достъпен за изследване. - Palaeobulgaria / Старобългаристика, 21, 1997, № 4, с. 121-124
- Драгова 1997:** Драгова Н. Нов прочит на епископската титулатура на св. Климент (+ 916). – В: Българи в Италия и италианци в България. Приноси. София, 1997, с. 52-98
- Дуйчев, Кирмагова, Паунова 1983:** Дуйчев И., А. Кирмагова, А. Паунова. Кирилметодиевска библиография 1940-1980. София, 1983, 723 с.
- Иванов 1931(1970):** Иванов, Й. Български старини из Македония. София, 1931 (1970)
- Иванова 2003:** Иванова, Кл. „Боже мой, Троице милостива, помогни ми“ (Фразов акростих от края на IX-X в.). – Palaeobulgaria / Старобългаристика, 27, 2003, № 3, с. 3-17
- Иванова-Мирчева 1971:** Иванова-Мирчева Д. Йоан Екзарх Български. Слова. Т. I. София, 1971, 202 с.
- Измирлиева 2003:** Измирлиева В. Шевченко, Игор. – КМЕ, т. 4, 2003, с. 534-538
- Икономова 1985:** Икономова Ж. Блахова, Емилие. - В: КМЕ, т. 1, 1985, с. 204
- Икономова 1995:** Икономова Ж. Йоан Екзарх. – В: КМЕ. Т. 2. София, 1995, с. 169-194
- Илиева 2005:** Илиева Т. Наблюдения върху лексиката на Богословието в превод на Йоан Екзарх. - Palaeobulgaria / Старобългаристика, 29, 2005, № 3, с. 36-60
- История на бълг литература 2008:** История на българската средновековна литература. София, 2008, 775 с.
- Йовчева 1999:** Йовчева М. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски в октоиха. - Palaeobulgaria / Старобългаристика, XXIII, 1999, 3, с. 3-30
- Йовчева 2008а:** Йовчева М. Старобългарската химнография. – В: История на българската средновековна литература. София, 2008, с. 104-125
- КМЕ 1985-2003:** Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1-4. София, 1985-2003
- КМС 1984-2011:** Кирило-Методиевски студии, кн. 1-20. София, 1984-2001
- КлО1 1970:** Климент Охридски. Събрани съчинения. Т. 1. София, 1970, 778 с.
- КлО2 1977:** Климент Охридски. Събрани съчинения. Т. 2. София, 1977, 846 с.
- КлО3 1973:** Климент Охридски. Събрани съчинения. Т. 3. Пространни жития на Кирил и Методий. София, 1977
- Ковачева 1989:** Ковачева П. Към лексикалната характеристика на абстрактните съществителни имена от именни основи в произведенията на Йоан Екзарх. – В: Втори международен конгрес по българистика. Симпозиум Кирило-Методиевистика. Доклади Т. 21 София, 1989, с. 138-145

- Ковачева 1995:** Ковачева П. Съществителните имена с наставка –ота в словата на Климент Охридски. – В: Палеобалканистика и старобългаристика. Велико Търново, 1995, с. 193-200
- Кожухаров 1991:** Кожухаров С. Преславски канон за Въведение Богородично /Жъм проблема „акростих-реконструкция на състава”/. – Palaeobulgarica/ Старобългаристика, 15, 1991, № 4, с. 28-38
- Кожухаров 2001:** Кожухаров С. Неизвестен автор. Канон за Въведение Богородично. – В: Проблеми на старобългарската поезия. Т. 1. София, 2004, с. 83-85
- Крашенникова 2006:** Крашенникова О. А. Древлеславянский Октоих св. Климента, архиепископа Охридского по древнерусским и южнославянским спискам XIII-XIV веков. Москва, Языки славянских культур. 2006, 384 с. ил. (Studia philologica I)
- Кръстанов 1983:** Кръстанов Т. Следи незаличими. Новооткрити български палимпсести във Ватиканската библиотека. – За буквите. Кирило-Методиевски вестник. Бр. 8, май 1983, с. 6
- Кръстанов 1988:** Кръстанов Т. Български Ватикански палимпсест (Кирилско кратко изборно евангелие от X в. в Cod. Vat. Gr. 2502) – Palaeobulgarica / Старобългаристика, XII, 1988, кн. 1, с. 38-66 с 6 фотоса и 6 стр. разчетен старобългарски текст
- Кръстанов 1989:** Кръстанов Т. Значението на старобългарските палимпсести. – В: Втори международен конгрес по българистика. Доклади, т. 21. Симпозиум Кирилометодиевистика. София, 1989, с. 166-173
- Кръстанов 1991:** Кръстанов Т. „И царството на българите с великите победи” (Писмо от вселенския патриарх Герман II до папските кардинали от 1232 г.). – Църковен вестник, бр. 13, 29.3.1991, с. 6
- Кръстанов 1992:** Кръстанов Т. Откритието на „Българския ватикански палимпсест” в подкрепа на Малоазийската теория за Кирило-Методиевия език. – Сп. „Наука”, 1992, кн. 1, с. 22-25
- Кръстанов 1999:** Кръстанов Т. Неизвестни извори за св. Климент Охридски чудотворец, епископската му столица Велика – Велеград – Белград – Берат и датата на смъртта му – 25 юли 916 г. – В: Дни на науката на Република България и Република Македония. Научни доклади. София, 27-29 май 1999. София, 1999, с. 164-186
- Кръстанов 1999а:** Кръстанов Т. Какъв е езикът на св. Св. Кирил и Методий? – В: Славянските култури и съвременната цивилизация. София, 1999, с. 20-37. (Славянски летописи. Т. 3)
- Кръстанов 2000:** Кръстанов Т. Неизвестен препис от службата на св. Кирил Философ от XVI в. в празничен миней № 113 от сбирката на Църковноисторическия и архивен институт в София. – В: Кирило-методиевски студии, кн. 13, 2000, с. 197-215
- Кръстанов 2001:** Кръстанов Т. Кой е Черноризец Храбър? – Духовна култура, 2001, кн. 6, с. 6-13
- Кръстанов 2001а:** Кръстанов Т. Седалища на първите български архиепископи-светци (Методий и Йоан Моравски и Климент Велички). – В: Преславска книжовна школа. Т. 5. Изследвания в чест на проф. дин Тотю Тотев. София, 2001, с. 315-320
- Кръстанов 2001б:** Кръстанов Т. Възхвала на гръцки език от Михаил монах от IX век. – В: Трудове на катедрата по история и богословие на Шуменския университет Епископ Константин Преславски, т. 4, 2001, с. 181-184

- Кръстанов 2002:** Кръстанов Т. Сава Седмочисленик. Старобългарски книжовник и светец от IX в. – В: Преславска книжовна школа, Т. 6, София, 2002, с. 176-195
- Кръстанов 2002а:** Кръстанов Т. „Пиша на гръцки, бидейки българин”. – В: 200 години свети Райко Шуменски. Ред. кол. Тотю Тотев. Шумен, 2002, с. 53-62
- Кръстанов 2003:** Кръстанов Т. Легенда булгарика. Изборник за българската държавност и светост. София, 2003, 319 с.
- Кръстанов 2004:** Кръстанов Т. Първостроители на Българската Църква. Службата за св. Кирил е от Сава Български, житията и похвалите за св. Кирил и Методий – от Йоан Екзарх. – Църковен вестник, бр. 10, 16-31 май 2004, с. 7
- Кръстанов 2004а:** Кръстанов Т. Разчитането на Българския палимпсест от Ватикана. – В: Трудове на катедрите по история и богословие в памет на Пейо Димитров. Т. 5. Шумен, 2004, с. 39-44
- Кръстанов 2004б:** Кръстанов Т. Испански бележки за translatio на Justiniana Prima с Българската църква преди 1018 г. – В: Трудове на катедрите по история и богословие. Т. 6. В чест на 75-годишнината на видния църковен историк проф. Дин Тодор Събев. София, 2004, с. 80-84
- Кръстанов 2005:** Кръстанов Т. Свети Седмочисленици български *Равноапостолни светили на България и Далмация* според Бератска или Венецианска Служба от XIV век. – В: Българите в Албания и Косово. София, 2005, с. 7-23
- Кръстанов 2006:** Кръстанов Т. Титлите *екзарх* и *патриарх* в българската традиция от IX до XIX в. Св. Йоан Екзарх от Рим и патриарх на българските земи. – В: Държава и Църква – Църква и държава в българската история. София, 2006, с. 73-86
- Кръстанов 2007:** Кръстанов Т. Св. Седмочисленици и св. Йоан Екзарх от Рим за България и Далмация (866-917). – В: Хиляда и сто години от смъртта на Методий. (Кирило-Методиевски студии, кн. 17), София, 2007, с. 440-452
- Кръстанов 2008:** Кръстанов Т. Българските пратеници в Рим (866-870) и славянската литургия за българите. – В: Християнската култура в средновековна България. 1100 години от смъртта на св. Княз Борис-Михаил (ок. 835-907 г.). София, 2008, с. 83-92 (БАН, Национален археологически институт с музей. Филиал Шумен)
- Кръстанов 2010:** Кръстанов Т. Поетът св. Йоан Екзарх АН, ИѦАН, ѦАН, ИО, „работил в Рим” като дипломат, черноризец, архиепископ и патриарх на българската земя – Нов Златоуст български. – В: Преславска книжовна школа. Том 11. Шумен, 2010, с. 176–195
- Кръстанов 2010б:** Кръстанов Т. Карiera на св. Йоан Екзарх, архиепископ и патриарх на българската земя, и на св. Климент, епископ Велички и Охридски чудотворец в провинция Западна България. – Многообразие в единството. София, 2010, № 1, с. 76-88
- Кръстанов 2010в:** Кръстанов Т. „40 Беседи” на папа Григорий Велики: преводи от латински на български език от IX в. или на чешко-църковнославянски от XI в.? - Многообразие в единството. София, 2010, № 2, с. 76-88
- Кръстанов Т., А.-М. Тотоманова, И. Добрев 1996:** Ватиканско евангелие. Старобългарски кирилски апракос от X в. в палимпсестен кодекс Vat. Gr. 2502 (=Библиотека „Свети Наум”, 3). София, 1996
- Кувев 1940:** Кувев К. Малоазийската теория за езика на св. Кирил и Методий. – Училищен преглед, 39, 1940, 1, с. 25-36

- Лалева 2004:** Лалева Т. Севастияновият сборник в българската ръкописна традиция. София, 2004
- ЛИБИ 2:** Латински извори за българската история. Т. 2. София, 1960
- Мъжлекова 2004:** Мъжлекова М. Специализираните морфологични средства за изразяване на притежание във Ватиканския палимпсест. Велико Търново, 2004, 291 с.
- Николова, Колева 2003:** Николова Ю., П. Колева. Пърличев, Григор Ставрев. – КМЕ, т. III, П-С, София, 2003, с. 419-421
- Пенкова 1987:** Методиево градиво в старобългарската литургическа традиция. – В: Хиляда и сто години от смъртта на Методий (КМС, кн.4), София, 1987, с. 265-271
- Пенкова-Люейер 2011:** Пенкова-Люейер П. Монотематичната проводница и погребалният чин в южнославянските ръкописи от XIV в. – В: *Studia mediaevalia Slavica et Byzantina* 1. Смъртта и погребението в юдео-християнската традиция. София, 2011, с. 59-98
- Пърличев 1970:** Пърличев Г. Избрани произведения. София, 1970, 333 с.
- Тахиаос 1971:** Тахиаос А.-Е. Создание и деятельность литературного круга Константина-Кирилла до Моравской миссии. – В: Константин-Кирил Фирософ. Доклади от Симпозиума, посветен на 1100-годишнината от смъртта му. Т. 2. София, 1971, с. 285-293
- Тотоманова 2003:** Тотоманова А.-М. Ватиканско евангелие, Ватикански палимпсест. – Кирило-Методиевска енциклопедия, т. 4, с. 634-640
- Тотоманова 2008:** Тотоманова А.-М. Славянската версия на хрониката на Георги Синкел. София, 2008, 684 с.
- Трендафилов 1987:** Трендафилов Х. Сказание за буквите на Черноризец Храбър. Рецепция и функция. – Във: Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Т. 11. Стара българска литеартура. Литература на Българското възраждане. София, 1987, с. 91-98
- Трендафилов 1996:** Трендафилов Х. Научният път на Пею Димитров. – В: Медиевистични изследвания в памет на Пею Димитров. Шумен, 1996, с. 11-14
- Трендафилов 2001:** Трендафилов Х. Йоан Екзарх Български (Старобългарски книжовници, 6). София, 2001
- Трендафилов 2001а:** Трендафилов Х. Три непубликувани преписа на трактата „За буквите” от Черноризец Храбър. – В: Преславска книжовна школа. Т. 5. София, 2001, с. 230-242
- Трендафилов 2004:** Трендафилов Х. Преславски извори за трактата „За буквите” на Черноризец Храбър. – В: Преславска книжовна школа. Т. 7. Шумен, 2004, с. 279-291
- Трендафилов 2005:** Трендафилов Х. К истоком поэтизации философии у славян. – Старобългарска литература, кн. 33-34, София, 2005, с. 179-185
- Турилов 1985:** Турилов А. К истории великоморавского наследия в литературах южных и восточных славян (Слово „О похвале Богородице Кирилла Философа” в рукописной традиции XV-XVII вв. – Във: Великая Моравия, ее историческое и культурное значение. Москва, 1985, с. 253-269
- Турилов 1999:** Турилов А. Две забытые даты в болгарской церковно-политической истории IX в. (*К вопросу формирования болгарского варианта церковного месяцеслова в эпоху Первого царства*). – *Palaeobulgarica / Старобългаристика*, XXIII, 1999, № 1, с. 14-34

- Fедер 2008:** Федер У. Кънажни изборникъ за възпитанието на канартикина издаден от Уйлям Р. Федер. Велико Търново, Т. 1. Увод и показалци. 2008, 249 с.; Т. 2. Текст. 2008, 255 с.
- Хауптова 1981:** Хауптова З. Похвала царю Симеону, ее автор и византийские образцы. – Старобългарска литература, 10, 1981, 88-94
- Vlahova 1972:** Vlahova E., J. M. Verescagin. Из истории первого литературного языка славян. Переводческая техника Кирилла и Мефодия. Москва, 1971. – Byzantino-slavica, XXXIII, 1, 1972, p. 83-86
- Hansack 1980:** Hansack E. Die Vita des Johannes Chrysostomos des Georgios von Alexandrien in kirchenslavischer Übersetzung. 2.Band. Freiburg i. Br., U. W. Weier, 1980. 396 p. (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertations. Tom. XIII (X,2)
- Krastanov 1988:** Krastanov T. Apografo di evangelario cirillico dei secoli X-XI nel “Palinsesto Bulgaro” (Vat. Gr. 2502). – In: Christianity among the slavs. The Heritage of Saint Cyril and Methodius. Acts of the International Congress held on the Eleventh Centendry of the Death of St Methodius. Rome, October 8-11, 1985. Roma 1988, p. 261-265 (Orientalia Christiana Analecta, 231)
- Krastanov 1995:** Krastanov T. “And the Kingdom of the Bulgarians with the Great Victories” (Letter from the Oecumenical Patriarch Germanus II to the Papal Cardinals of 1232). – Bulgarian Historical Review/ Revue bulgare d’Histoire, Sofia, Twenty third Year, 1995, No 4, p.126-128
- Krastanov 1999:** Krastanov T. Ioan Exarch as an Archbishop of Bulgarian Lands and Saint. – Etudes balkaniques, Sofia, 1999, No 1-2, p. 44-48
- Krastanov 1999a:** Krastanov T. Vatican Sources on Velegrad-Belgrad-Berat: Clement of Velitza’s Episcopacy from 906 to 916 and on The Holy Seven Teachers of Bulgaria (Sv. Sedmocislениci). – Bulgarian Historical Review/ Revue bulgare d’Histoire, Sofia, Twenty seventh Year, 1999, No 3-4, p. 124-131
- Krastanov 2011:** Krastanov T. ΓΡΑΦΩ ΓΡΕΚΙΣΤΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΣ ΩΝ ... - AUDIATUR ET ALTERA PARS. The Beginnings of Bulgarian and Czech Letters and Literature according to Sources from the Vatican Library, Russia and the Sinai Monastery. – In: Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies Sofia. 22-27 august 2011. Vol. III. Abstracts of free Communications. Sofia, 2011, p. 184-185
- Mares 1979:** Mares F. An Anthology of Church Slavonic Text of Western (Czech) Origin. München, 1979.
- Sadnik 1967:** Sadnik L. Des Hl. Johannes von Damaskus Εκθεσις ακριβης της ορθοδοξου πιστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes. Wiesbaden, Otto Harrassowitz (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertations, T.V), 1967
- Ševčenco 1964:** Ševčenco I. Three Paradoxes of the Cyrillo-Methodian Mission. – Slavic Review, 23, 1964, 2, p. 220-236
- Ševčenco 1982:** Ševčenco I. Report on the Glagolitic Fragments (of the *Euhologium Sinaiticum*?) Discovered on Sinai in 1975 and Some Thoughts on the Models for the Make-up of the Earliest Glagolitic Manuscripts. – Harvard Ukrainian Studies, 6, 1982, p. 119-151
- Ševčenco 1998:** Ševčenco I. Constantin-Cyril, Apostle of the Slavs, as “Bibliothecary”, or How Byzantine Was the Author of Costantine’s Vita? – In: The Man of

- Many Devices, Who Wandered Full Many Ways...Festschrift in honor of Janos M. Bak. – Budapest, 1998, p. 214-221
- Tarnanidis 1988:** Tarnanidis I. C. The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at St Catherine's Monastery on Mount Sinai. Thessaloniki, 1988
- Thomson 1983:** Thomson F. J. A survey of the vitae allegedly translated from Latin into Slavonic in Bohemia in the tenth and eleventh centuries. – Atti dell 8o congresso internazionale di studi sull'alto medioevo. In Spoleto, 1983, p. 332-348
- Thomson 1985:** Thomson, F. J. Early Slavonic Translations – an Italo-Greek connection? – Slavica Gandensia 12, 1985, p. 221-234
- Thomson 1993:** Thomson F. J. The Symeonian Florilegium – Problems of its Origin, Content, Textology and Edition, together with an English Translation of the Eulogy of Tzar Symeon. – Palaeobulgarica/Старобългаристика, XVII, 1993, 1, p. 37-53
- Vondrak 1896:** Vondrak V. O mluve Jana Exarcha bulgarskeho. Praha, 1896

ПРИЛОЖЕНИЯ

Пример за езика и стила на Йоан Екзарх от безспорно негово оригинално дело
ПРОЛОГ КЪМ ПРЕВОДА НА БОГОСЛОВИЕТО НА ЙОАН ДАМАСКИН (Sadnik 1967:2-28)

ПРОЛОГЪ СЪТВОРЕНЪ ИОАНОМЪ ПРОЗВЪТЕРЪМЪ ЕКСАРХОМЪ БЪЛГАРСКОМЪ, ИЖЕ ЕСТЬ И ПРЪЛОЖИЛЪ
КНИГЪ СНА.

Понеже оубо свѣтъи челоувѣкъ бѣши Късѣтѣтинъ Философъ река многы троуды приа,
строиѣ писмена словѣньскыѣхъ кзнигъ и отъ евангелиѣ и апѣла прѣлагаѣа изборъ,
и еликоже достиже живзыи въ мирѣ семь тьмнѣмъ, толникоже прѣложъ, прѣстоупи въ бесконьца.
И свѣтъ приатъ дѣлѣзъ своиѣхъ мьздоу.

Съ сими же съи и оставѣлъ ѿго въ житни семь великыи бѣши архиепископъ Мѣфодии, братъ ѿго,
прѣложи всѣ оуставныѣ кзнигы ѿ елинѣска азъика, неже есть гръчьскъ, въ словѣньскъ.

Азъ же се слыша, мьногашъдзи хотѣвъ окоуѣнти оучительскаѣа съказаниѣа готова прѣложити въ
словѣньскъ азъикъ, онъ бо ѿ -тъ прѣложилъ бѣаше оуже Мѣфодии, ѿкоже слышахъ - оубоѿахъ са
помышлѣа,

еда въ него мѣста хоцоу потроудивъ са на оупѣхъ чадѣи **прѣложити въ свои азъикъ** съказаниѣа
оучительскаѣа, еда боудѣтъ имъ на исказоу.

Вѣдѣ бо своего зма тоупость и гроубость и пльтноую немощь и лѣньность. Се въсе прогонивъ остахъ са сего.

Миноувъшоу же нѣколикоу лѣтъ, чьстѣнзыи и члѣкъ Доукъсъ, чръноризыць прилеже мзыѣ, дохожышоу
ми на приѣщениѣа его, велѣа ми и моѣа прѣложити оучительскаѣа съказаниѣа, и въспоминаѣа ми рече:
попови чьто есть ино дѣло развѣ оученьѣа. Да ельма же еси слоужьбоу тоу приалъ, то и се ми ноужда
есть дѣлати.

Азъ же средѣ дъвою стоѣа, гроубости рекоу и лѣньности, оубоѿахъ са паче лѣньности и преценьѣа прѣкъмъ
рекыша бѣа:

дѣша сиѣхъ ѿ роукъ вашиѣхъ въпрошоу, и акоже миѣ отъриноуѣте не взыти вождыю людьмъ моимъ и
владзыцѣмъ,

такоже и азъ отъриноу влсѣ, такоже не възити вамъ цѣрю, и акоже не послушасте гласа моего, нъ въздасте плещи жестоцѣ и ослоушасте сѣа, тако боудеть егда призываесте ма, азъ же не призьрю къ молитвѣ вашей ни послушашю. А и к семоу притъчноу приповѣда самъ гѣ; но и лѣнивѣа рабѣ възвѣждаа и се же мѣстни теорѣа, да не придѣмъ въ се прѣщение, глѣть въ чѣстѣннѣхъ евангелъннѣхъ рекъи...

Ѡвѣщавъ же сего гѣ рече: неприазнивѣи рабе и лѣнивѣи, вѣдѣаше тако жьно идеже не сѣавъ и сѣбираю юдеже не сѣипавъ . подова ти оубо вѣ въздати злато мое трѣпезьникомъ, и пришьдъ оубо азъ възалъ възѣхъ свое сѣ прѣплодъмъ. Възъмѣте оубо Ѡ сего таланто и дадите имоущемоу Ѡ таланто. имоущемоу бо всѣде дасть сѣа и изъзваеть, а отъ не имоущааго и еже иматъ възъметь сѣ Ѡ него. И нетревананаго раба сего иждѣнѣте

въ тьмоу кромѣшьноу. Тамо бо иеть плачь и скръжьть зочѣннѣи.

Сего сѣа прѣщениа вельми сѣдръзю, си ми боазнѣ и мозгъ свчитѣи вѣкъ соушитѣ; ни даждь вѣ гѣ семоу прѣгрѣшению прити ни на коже на сѣ, **имъже** иеть слоужьба си порочена.

Азъ же на дъвоие разлоучаю страхъ рекъ, ослоушавъшеомъ сѣа сѣмърть боудеть, а послушавъшемуу жизнь, боѣ могоущоу и слѣпнѣимъ видѣнѣе и глѣхнѣимъ слъшанѣе и дебелоу же змс и гроувоу остротоу и разоумѣнѣе противоу вѣрѣ дающоу. Всака бо да и всакъ даръ сѣвршѣнъ сѣ горъи ееть сѣходѣа Ѡ тебе оцѣа свѣтомъ.

Егоже азъ има нарѣковавъ и сѣа него иис хѣ и стѣаго дѣа, ахъ сѣа по се дѣло и прѣложихъ стѣго Иодна прѣзвочѣтера дамаскина.

Да никакоже, братѣа, не зазирайте, **аще кдѣе обрѣцѣте не истъи глѣ, невоиъ разоумъ емоу иеть положѣнъ тождемоуцнѣ.** Сице бо и Дионисии стѣи глѣть, рекъи: ееть неплодѣно, мѣно, такоже и криво иже не силѣ и разоумоу взнимати, нъ глѣмъ.

И се нѣсть свое иже бѣжѣвѣнаа хотѣатъ разоумѣти, нъ иже гласѣи нагъи взнимають и сѣа даже и до слоухоу не минюща възнѣ сѣдръжимъи и не хотащѣмъ вѣдѣти что сѣ глѣ назнаменоуетъ, како ли сѣподова и инѣми тожде могоущиними глѣми и авлаюциними сѣказати,

прѣлежащѣмъ же къ сточухиамъ и къ письменѣмъ неразоумѣннѣимъ

и сѣкладомъ и глѣомъ невѣдомннѣимъ не минюущѣмъ въ ноушеннѣи разоумъ,

нъ възнѣ о оуѣтѣнахъ и о слоуѣхъ имъ шоумашѣмъ, тако нѣсть подова четвѣрѣноуемоу чисьмени дѣвашѣдъи дъвоие вѣщати сѣа или дрочѣе чѣто еже многими частѣми словеси тожи авлающѣмъ.

Молю же възѣ почитающаа книгъи сѣа молитѣ бѣа за ма грѣшьника, сѣ довромъзисьемъ

и взниманиа почитаниа творити и працати ма, идеже мнаце ма различъ глѣи прѣложьша.

Не бо равнѣ сѣа можеть присно полагаати иелинскъ азъикъ въ инъ прѣлагаемъ.

И всакомоу азъикоу въ инъ прѣлагаемоу то же възиваеть.

Невоиъ иже глѣ въ иноу азъицѣ краснѣ, то въ дрѣзѣмъ некраснѣ,

иже въ иноу страшнѣ, то въ дрочѣмъ нестрашнѣ,

иже въ иномъ чьстѣнъ, то въ друѣзѣмь нечьстѣнъ.

И иже има мочѣско, то въ иномъ женско,

акоже се грѣчскѣн ватрахоу и потамосъ, словѣнскѣн жаба и рѣка.

И пакѣи таласа, имера, анатоли грѣчскѣн женскаа имена а словѣнскѣн: море, днѣ, възтокъ.

И пакѣи глѣмъ елинскѣн: панѣта та езин, а словѣнскѣн: вси ѣзѣци.

Не во естѣ льзѣ въсьде сѣмотрити елинскѣ глѣ, нъ разоумѣ нѣжда блѣсти.

Придетѣ во друѣгонци мочѣско има грѣчскѣ а словѣнскѣ женско,

да прѣложѣше мочѣскомъ именѣмъ, ѣкоже лежить грѣчскѣ, на великоу исказоу придетѣ прѣложеные.

Мало же сицѣхъ глѣ обрѣтаеть ся, обаче нъ соуѣтъ. Да мѣи друѣгонци оставѣше истовое слово,

разоумъ истовѣн тожде могоуѣше положихомъ.

Невоиъ разоумѣ ради прѣлагаемъ кѣнигѣи сѣа, а не тѣчю глѣ истовѣнѣхъ радѣма...

Приписвани на Климент Охридски, по-вероятно от Йоан Екзарх Български, като се сравняват текстове от **безспорни творби** на Йоан Екзарх (*Богословие* с глава за Св. Троица, Шестоднев) и Синкел (Тотоманова 2008) с **предполагаеми от КлО**, става ясно защо редица други спорни творби се идентифицират чрез предполагаеми. Пример:

Слово за св. Троица (по КлО1, 1970, с. 639-646) с Екзархови особености:

Слово „д. ...въ триехъ **совѣствѣхъ соущоу, сирѣчь** ипостасѣхъ еже са и лица и состави могоуѣти

(Подобен текст в Синкел Прѣблѣгии гѣ бѣгъ и трѣблѣгии. еѣо славимъ въ едиинѣ воѣствѣ и **в трѣ оупостасѣ, рѣкше совѣствѣ** Тотоманова 2008, с. 31 от Йоан Екзарх с. 671).

Бѣсъ, врачъ; врачество; женитва; имѣже, коуруглашение; **лакомство**; лихогланне; лоукавство; не во...но; не оуѣдѣв; неприаѣннѣ, образъ; порода; тварь; естество; не могоуѣте вкоуцити; поганинѣ; татѣва; тапостъ; щедротъ; баню възитенскою сирѣчь сѣзимъ крѣчение; хризма; В съкратената редакция на Словото за св. Троица няма совѣство (КлО1 с. 656-659).

Поучение на Пасха (По Клим Охр т.1, 1970, с. 598-611, приписвано „без съмнение“ на КлО1 с.598. и в два преписа в заглавия Слово на Паску стго Климента № 6 и 15 с. 598. В 29 преписа обаче е от Йоан Златоуст, в 5 преписа - никакъв автор. **Това разнообразие показва, че заглавието изобщо не е първично, т.е. не е написано от самия автор, а е поставено покъсно от преписвачите**“ с. 598. посочени 36 преписа.

ПРЕДПОЛАГАЕМИ ОРИГИНАЛНИ ТВОРБИ НА ЙОАН ЕКЗАРХ БЪЛГАРСКИ

1. *Сказание как свети Кирил Философ състави азбуката и преведе книгите* като 55-та глава на *Богословие*

Съказаніе како състави стѣн Кирил философъ азѣвкѣ по ѣзѣкѣ словенскѣ. И кнѣгѣи преведе ѣ грѣчскѣхъ на словенскѣн ѣзѣкѣ. нѣ. (Трендафилов 2001, с. 231-242), потвърждава вече известни други подобни преписи, като Лаврентиев или Хилендарски препис

Сказаніе како състави стѣн Кирил словѣном писмена противъ ѣзѣкоу (Иванов 1931, с. 442-446), с Екзархови езикови и стилни особености:

Крѣтивше же са, нѣждахъ **са римскѣми писмени** писати словѣнскѣ рѣчь, безъ оустроеніа.

Нѣ како может са писати добрѣ **грѣчскѣми писменѣи**... широта, или щедротѣи.

Не во сътворилъ бѣ прѣжде жидовска азѣка, ни римска, ни еллинска. **нѣ** сириискъ. **имже** Адамъ глѣ; Жидове же прѣвое писма иматъ, алфѣ, Еже са сказаетъ, оученіе; дѣтици, оучи са . се ес алфѣ, и Грѣци подѣльшес томоу, алфа рѣша; и сподѣви са речѣніе сказаніа; образъ сътвори; нравѣи и обѣчан и оустави и закони и хитрости на азѣкѣи ... оубо землемѣрїе . свѣздочьтїе, влѣшвеніе, чаровѣ. И всѣка хитростъ члѣа; граматикѣѣ, риторикѣѣ, философїѣ; книгочїа.

2. *Пространно Житие Кирилово*; особености от езика и стила на Йоан Екзарх с определителен член и пояснения сирѣчь: (По Загребски (Владиславов) препис от 1469 г., Кл. О., 3, 1977, с. 89-109.

Житїе и жизньъ блженнаго вчителя нашего Константина философа, прѣваго наставника словенскоу езѣкоу; въ съблзнь неприазнинноу, **не рачи**, доилицѣ да и ѿдоитъ, **добраа та** родителя; оукрашенъ **вѣли монисти** златими и **висромѣ**; име Софиа, **сирѣчь прѣмоудрость**; **ловитѣа**; **Еже сътвори и въ наше роди**, въздвигъ **намъ оучителя сего, иже просвѣти езѣкъ нашъ**; славоствїю омрачившии змъ свои; отрочишь; сказаемо;

3. *Похвално Слово за св. Кирил Философ* по Иванов 1931, с. 328-333:

Първична редакция от Иоан Екзарх:

Имже свеаза злохоулаа оуста еретикомъ .

Правовѣрнии съборъ сътворше

Почестишъ его **на еретигѣ тѣи** .

И **оучительъ ѣзѣка нашего** .

слнца триничными зарѣями сиѣа .

Тѣмъ же каа вѣта исповѣдать .

сладостѣтъ оучениа его .

которѣи **ди** ѣзѣкъ постигнетъ изреци . которѣи ѣзѣкъ постигнетъ изреци

подвигѣи и трюфдѣи и добротѣ житиа его . подвигѣи и трюфдѣи и добротѣ житиа его .

та во вѣта **свѣтавишаа свѣта** яви гѣ . та оубо оуста **свѣта** свѣтавиша яви гѣ .

омраченїа льстїнагрѣховноѣ просвѣщаѣаща омраченїе льстїноу грѣховноу просвѣщаѣоуца .

Того ѣзѣкъ **сладостнїи и животнїа** .

глѣи источи .

Источникъ животнїиныхъ словесъ .

наплаа ис **хшаа соухотѣ нашѣ** .

Тѣми познахомъ трисѣставное бжство

блжж многоглѣнѣи **твои ѣзѣкъ**

имже **моемоу ѣзѣкоу** .

трѣбзначалнаго бжства

зарѣ **всиабши** .

Мракъ грѣховнїи ѿгна .

оздрѣше са ѿ стго дха .

Вторична от Климент Охридски

Имъ же свеаза злохоулаа оуста еретикомъ *прсно* .

Правовѣрнїи съборъ сътворше,

Почестише на еретигѣ .

И оучительъ ѣзѣка нашего .

лаче слнца триничными зарѣями сиѣа

Тѣмъ же каа оуста исповѣдать .

сладостъ оучениа его .

которѣи ѣзѣкъ постигнетъ изреци

подвигѣи и трюфдѣи и добротѣ житиа его . подвигѣи и трюфдѣи и добротѣ житиа его .

та во вѣта **свѣтавишаа свѣта** яви гѣ . та оубо оуста **свѣта** свѣтавиша яви гѣ .

омраченїа льстїнагрѣховноѣ просвѣщаѣаща омраченїе льстїноу грѣховноу просвѣщаѣоуца .

Того ѣзѣкъ, **сладостнїи**

глѣи источи .

животнїи источникъ .

прѣсѣхшоу *соухотѣ* *чашѣ* наплаа .

Ими же познахомъ *трисѣставное* бжство .

блжж *многоглѣнѣи* ѣзѣкъ твои .

имъ же *възгрьмѣ* *яко бѣ* .

трѣбзначалнаго **свѣта** бжства

зарѣю сиѣа .

и мрака грѣховнааго ѿгоне .

оздрѣшене се ѿ стго дха .

ИМЪЖЕ МОЕМОУ ЛИЦОУ . _____	ИМЖЕ
БОРАЗУМНИИ СВѢТЪ ВЪСИА .	<i>многоразумни свѣтъ въсиа .</i>
И МНОГОВОЖИИА ЛЬСТЬ ИСКОРЕНИ СА .	И МНОГОВОЖИИА ЛЬСТЬ <i>разори</i> се .
БЛЖЖ ЗЛАТОЗАРНИИ ТВОИ ОЧИ	БЛЖЖОУ <i>златообразни</i> ТВОИ ОЧИ
ИМЪЖЕ МОИМА ОЧИМА СЛѢПОТА	ИМАЖЕ <i>наша слѣпота</i>
НЕРАЗУМНАА . ОТАТА БЪИС .	НЕРАЗУМНАА ОТЕТА БЪИС .
И БОРАЗУМНА СВѢТЪ ВЪСИА .	И <i>боразумни</i> СВѢТЪ ВЪСИА .
БЛЖЖ АГГЛОЗРАЧНИИ ТВОИ ЗЪНИЦИ	БЛЖЖОУ <i>агглообразни</i> ТВОИ ЗЪНИЦИ .
ОЗАРЕНИИИ СА Ѡ БЖЕТВЪНИИЖ СЛАВЪИ .	ОЗАРШЕНЕ СЕ Ѡ БЖЕТВЪНИИЖЕ СЛАВЪИ .
ИЖЕ СРЪДНИИЖА СЛѢПОТА ПРОГНАВИИ .	<i>имаже прозръ прѣжде . Ѡ . днѣ</i>
БОДЪХНОВЕНЪИ СЛОВЕСЪИ ПРОСВѢТИТЕ .	<i>прѣчтнааго ти прѣставленна; днѣ покоа твоаго</i>
БЛЖЖ ПРЪЧТНИИ ТВОИ РЪЦЪ .	БЛЖЖОУ ПРЪЧТНИИ РЪЦЪ .
БЛЖЖ БОДВИЖНИИА ТВОА ПРЪСТЪИ .	БЛАЖЖОУ БОДВИЖНИИЕ ТВОЕ ПРЪСТЪИ .
ИМАЖЕ НАПИСА СА .	ИМИЖЕ НАПИСА СЕ
МОЕМОУ ИЪЗЫКОУ СВОБОДА .	<i>оутаена Ѡ много бжиа прѣмоудрѣс .</i>
Ѡ ПРЪХОВНАГО ИГА .	<i>Ѡкръивающии вѣоразумниае тании .</i>
БЛАЖЖ ЗЛАТОЗАРНИИА ТВОА ИЪТРОБЖ .	БЛАЖЖОУ ЗЛАТОЗАРНОЮ ТВОЮ ОУТРОБОУ .
Ѡ НЕАЖЕ ИСТЕЧЕ ИЪЗЫКОУ МОЕМОУ	Ѡ НЕАЖЕ <i>всѣмъ странамъ</i> , ИСТОЧИ СЕ
ЖИВОТНАА ВОДА СВЪВЪШЕ СЪХОДАЦИ .	ВОДА ЖИВОТНАА; СВЪВЪШЕ СЪХОДЕЦИ .
БЛЖЖЪ ГРАДЪТЪ .	БЛЖЖЪ <i>тъ градъ</i> .
ПРИЕМЪИИ ТРЕТИИАГО СЪВЪРЪШИТЕЛЪ .	ПРИЕМЪИИ ТРЕТИИАГО СЪВЪРЪШИТЕЛА МИРОУ .
БЖИНО СМОТРЕННИО .	И БЖИНО СМОТРЕННИО .
ТОЮ БО ВЪРХОВНОЮ СВѢТИЛОУ .	ТЪИ БО ВЪРХОВНОЮ СВѢТИЛОУ
ОСТАИИЖЕ ИСПЛЪИИА . ИАВИ СА БЛЖЖИИ СЪИ .	ОСТАИИЖЕ <i>наплънае и яви се блжжнѣ</i> .
ТЪИИЖЕ И СЪ НИМА ПОВѢЛЪ ЕМОУ ГЪ БЪ .	И СЪ ТЪИИЖЕ И СЪ НИМА ПОВѢЛЪ ЕМОУ ГЪ БЪ .

4. *Пространно житие Методиево с шест!* вселенски събори и първенство на римските епископи; (текст по Успенски сборник от XII в. в Кл. О. 3, 1973, с. 185-193) Особености от езика и стила на Йоан Екзарх: Кръстанов 2010, с. 177-179)

БЛГЪ И ВЪСЕМОГАИ, ОУЪ ВЕЛИКОТЪИ БО И ДОБРОТЪИ, ПРАВОВЪРЪНИИ СЛАВИИЪ ВЪ СЪТЪИ ТРОИЦИ, СИРЪЧЪ ВЪ ОЦИ И ОИЪ И СЪТЪИ ДЪСЪ, ЕЖЕ ЕСТЬ ВЪ ТРЪХЪ ОУПОСТАСЪХЪ, ИЖЕ МОЖЕТЪ КЪТО ТРИ ЛИЦА РЕЦИИ, А ВЪ ЕДИНОМЪ БЖЪСТВЪ; КНИГЪИ СКАЗУЮТЪ; САМОВАЛЪСТЬ, НЕПРИИЗЪНЪ, СЪТИИ АПЛИ ПЕТРЪ И ПАВЪЛЪ СЪ ПРОЧИМИ ОУЧЕНИИКИ ХЪВИ ИАКО ИЗЛЪИИА ВЪСЪ МИРЪ ПРОШЪДЪША, ОСВѢТИША ВЪСЮ ЗЕМЛЮ; НАСТОЛЬНИЦИ СЪТЪИИХЪ АПЛЪ; ПОГАНЪСТВО. СИЛЪВЕСТРЪ ЧЪСТЪНО ДАМАСЪ; СЪТЪИИ СОУМЪВОЛЪ, ЕЖЕ ЕСТЬ ВЪРОУЮ ВЪ ЕДИИЪ БЪ; КЕЛЕСТИИИЪ И КИРИЛЪ; ЛЪВЪ И АНАТОЛЪ СЪ ПРАВОВЪРЪНИИИМЪ; ВЪГИЛИИ СЪ БООУГОДЪНИИИМЪ ИОУСЪТИИИИИИЪ... ѣ . СЪИИИИЪ СЪСТАВЪЛЪШЕ; АГГАФОНЪ АПЪСЪСЪКИИ ПАПЕЖЪ СЪ ЧЪСТЪИИИИМЪ КОСТАИТИИИИИМЪ ЦЪРЪМЪ НА ШЕСТЪИИ СЪИИИИИИМЪ МНОГЪИ МАТЕЖА

възсколоша, изгъзнавъше, проклаша съ въсѣми сънъмникъ тѣми, рекоу же ...и прочаа поспѣшьникъ ихъ, а кръстианьскоу вѣроу; бѣ милостивъзи, иже хоцетъ да бзи въсѣкъ члѣкъ спсенъ бзлз и въ разоумъ истинъзи пришьлз, **въ наша лѣта язъика радн нашего**, въздвиге нашего оучителя, **блжнго оучителя Мефодиа**, игоже вѣса добръна дѣтели и подвигъ прилагающе сихъ оугодъницѣхъ по единомуу, не постѣдимъса. Овѣмъ бо равнъ бѣ, овѣхъ же малъ мѣни, а друугънихъ боли, Словесъзна дѣтельно прѣспѣвъ, а дѣтельна словѣмъ; **яръсть, тихость, милость, въздрость**; А мзи, словѣни, проста чадъ и не имамаъ, иже бзи нзи настабилъ на истиноу и разоумъ сзказалъ; да тоу яви бѣ философу словѣнскъи книгъи. И авниѣ оустроивъ писмена и бесѣдоу сзставль, поути са ятз Моравьскаго; апостоликъ Никола... **сѣти оучение ею, положъ словѣнское евангѣлие на олтари сѣго Петра апѣла**; сѣти **на поповество блжнго Мефодиа**; **вельми** ; то **не можи**; оставити оучения своего; **Не тзкъмо во... нз...**; **правовѣрна**; сзказана кзникъи; и сз сѣти мзшею, рекъше сз слоужьбоу; и **правовѣрно сзказати**; и вѣсею ка-фоликнею и апѣскою цркъвю боуди; **Се же единъ хранити обвѣчан, да на мзши** първѣ чѣтоутъ апѣлз и евангѣлие римскъи, **таче словѣнскъ**; **И азъ аще вѣхъ вѣдѣвалъ**, јако ваша несть, **кромѣ вѣхъ ходилъ** ; **нз сѣго Петра несть**; **лакомьства**; кз апостоликоу, **мзша, рекъше слоужьбъи**; ...**сѣго Петра мзши.. рекъше слоужьбѣ**; на сѣзи **Петровъ днѣ сз вои своими**; **въскорѣ**; **Стеръ друугъ**; **коупетроу своею, рекъше ятзрѣвю**; **ѿ неприази**; **Номоканонъ, рекъше законоу правило**.

5. Похвално слово за св. св. Кирил и Методий с „две редакции – обширна („първична“) и по-кратка („вторична“), съществуваща в два варианта: първата е запазена в руски ръкописи, втората в – южнославянски. Присъединявам се към мнението на изследователите, които **не приемат Климентовото авторство на това слово..**” (Станчев, Попов 1988, с. 76). Според мен и това е книжовно дело на Йоан Екзарх български (Кръстанов 2004). Тук по Лалева 2004, с. 76-82.

Особености: небонъ в: **не хоцетъ бо сзъмрѣти грѣшьникоу, нз** обращению него ;

Не остави во сззданиа своего ... нз; блжнзи Костантинъ; възпръ въздѣтаа, јакоже орълз; водзи живѣи, **сирѣчь** дарове животворащаго дхѣа. Тъ бо **въскзипѣ ...противоу** своемъ разоумоу; јако цвѣтъ блгооуханъ цвѣтзи; многоматежънзи сь свѣтъ; И ишьдъ въ **Олѣмвъ**, пострижеса въ чрънзи риззи; Пооучагаса въ псалмѣхъ и пѣннихъ и пѣсньхъ дхѣовъннихъ; Законъ же бжи соугоубо прѣложьша, въ новъи язъикъ прѣдаста, писмена сзтворьша емоу; вѣдѣ, **таготоу; Тръгоуеу** похвалоу; прѣвидоста ѿ тѣдоу **на западънзи страны**, блговѣствѣстоующа слово бжне въ язъикъ новъ. И **въсь цркъвнзи законъ прѣложьша ѿ гръчскаго, въ свои имъ язъикъ прѣдаста**; И тако течение сзконъчавалоуца, поути са яста римскаго, **апѣскомоу прѣстолоу поклонитиса**; апостоликъ Андрианъ изиде **противоу** има; постави блаженаго Мефодиа **на презоутерство**; прѣстомоу и прѣблжномоу оцю нашему и оучителю Костантиноу философу, видѣвъ ... **бѣ оо покои своемъ**, облѣчеса въ чърнзи риззи, и днѣ же нареклаъ покои своего; Сщъше же прѣчѣстьнаго и бѣчѣстьнаго Мефодиа **на архиепѣство, на столъ сѣго Андроника апѣла, въ Панонии ѿ .о.**, поустиша и на странзи словѣнскъна оучитъ въ язъикъ ихъ, написавѣше епистолию сию кз княземъ **странзи тоа; Неприази**; Течение свое; **цркви пѣсньми оукраси** и пѣнни дхѣовънними; **Имъже** синаета; **въздонѣвша; Имъже** напоистѣста **алъчюшаа** язъикъи, и

жадѣнѣна; Поганьствоу; Еретикомъ соупостата, вѣсомъ; Алъчюцинимъ... жадѣнѣнимъ; цитъ вѣрѣ, шлѣмъ спсению, ложа медоточна, съти медвѣнии словеса влю, имиже насладиета вѣсо вѣселенюу, јако вѣсъръ.

МОЛИТВИ ОТ ЛАТИНСКИ НА БЪЛГАРСКИ ПРЕЗ IX ВЕК, причислявани към „чешки църковнославянски паметници от XI в.“ от Mares 1979 и др. с особености на езика и стила на Йоан Екзарх:

1. *Молитва срещу дявола* по Mares 1979, с. 65—68; по препис от XIII в.

Сѣзи Климанте сѣзи Дионисие. Ареопазгите. Григорие чудотворче. **Силеестре. Амъвросие.** Иерониме.

Мартине Иераме. Коуприане. Василе. Николае Иоане златооуче и вси прочии соуче вѣщисла сѣии...Поконьници *Поконъ* (Енински, Клоц, Син евх нов Тарнанидис 1988)

2. *Молитва на Св. Троица* от ръкопис от XIV в по Mares 1979, с. 69-71.

образъ Хъвъ; и наполни ти вѣс **сѣставъ** мон; И **непринъдъ днаволъ**; И **врачевъше ма ицѣвите**; сѣии

врачеве; **зацинти** ма ѿ врагъ моихъ **цитомъ** покрова твоего; И тук св. Григорий Велики и други

западни и източни: **сѣзи ликъ папѣю.** Клименте Силеестре. Аве папа. Стефане. Георгъе. Зиновъе .

Власъе. Вонтеше.; **Мартъне**; **Вси сѣии очѣли и сѣли.** Молите Бѣ за ма грѣшнаго; ..**Вите** Вачеславе.

Маноуле. Савеле **Вендикте** Изманле. Алове. *Магне, Каночте и Албане, Вѣтѣлве, Созоне* Романе.

Анфиме. Максиме. Борисе и Глѣве. **Панкратъе.** **Вси сѣии мѣници** молите Бѣ за ма

грѣшнаго...**КВРИАЕ. МЕФЕДЪЕ. ВЕНДИКТЕ...**

3. МОЛИТВИ ОТ ЯРОСЛАВСКИ МОЛИТВЕНИК ОТ XIII ВЕК по Mares 1979, с. 71-80.

Молитва от неизвестен латински извор: **недостойство.** Сел ,1 Супр, Изб 1073, жизнь; Да ма

избавити хоцеши. Да не внидъ **въ мѣсто оно** пагоувное...И тебе молю **сѣзи Петре.** **Иже държиши ключа**

цѣрствѣа нѣснаго. **Да раздрѣшиши** грѣхъи моа; И **тебе са миль дѣва**; Да слышиши **мѣтвоч мою сию.**

4. *МОЛИТВА НА СВЕТИ ГРИГОРИЙ ДВОЕСЛОВ* от молдавски ръкопис от XV в. Псалтир от ГИМ, Москва, Унд. № 1274, л. 227а-229а. Яко тзи еси Бѣ мон, и нѣе иного развѣ тебе;... И тебѣ

въпѣкъ великом веплем; недостойство; да не внидѣж **въ мѣсто оно** пагоувное. ..И тебе **мѣла Петре** **иже**

държиши ключа цѣрствѣа нѣснаго. **Да раздрѣшиши** грѣхъи моа **на земли...** Тебе **мѣла** и **тебе са миль**

дѣж. Публикувана от Соболенский 1905, 66-78?, тук по Mares 1979:73-75.

5. *МОЛИТВА НА СВЕТИ АМБРОСИЙ МЕДИОЛАНСКИ* според Ярославски молитвеник от XIII в., по Mares 1979, р. 75-76. Тзи ма вольнъхъ и невольнъхъ грѣхъ **пращанши**; Тзи моѣ тѣло на

мѣтвоч **въстававши**; Тзи моѣ роуцѣ наоучи к тебе **простирати; не прѣтриши, щедрость, единочадъи;**

слава и хвала.

6. *Молитва при изповядване на грехове* според *Ярославски молитвеник от XIII в.*, по Mares 1979, р. 76-78. **Моѣ исповѣданню грѣховъ.** **Всегомъ** Бѣ азъ оукоренъ та молю. Тзи еси цѣрѣ цѣремъ и

Гѣ гдѣемъ... И в **лакомьстѣе**; Сзгрѣшихъ въ **татѣвѣ** и въ **чужемьстѣе**; Тзи еси не хотѣ **да въи каждо**

погъиваъ но да въиша спсени въи.

7. *МОЛИТВА В ТЪГИ И ПЕЧАЛИ* - **Моѣ . въ тоуъ и въ пѣчали**

Гѣ Бѣ вѣчнъи невидимъи и вса видѣи **всегомъи** беспечальнъи великъи. Прѣтриши;

свѣтлость Сел 7 Евх Супр на руски:свет, блеск, сияние, великолепиe; чешки **jas, zare, svit,**

skvelost, slava; и на новобългарски си е същото **светлост!**

8. Молитва към св. Богородица **Моѡ . къ стѣи вѣи...И** немощь хощѣша **вѣи**. Ты бо влѣдѣе **гнои...**
ТАГОЮ ..И БѢГОПРЕВѢТНА; НЕДОСТОИИЬСТВЕ; БѢГОСТИ.

Има и други преводни и оригинални творби на свети Йоан Екзарх, архиепископ и патриарх на българската земя, нов Златоуст Български, но ...сега няма време!

SLAVONIC PALIMPSEST IN COD. VAT .GR. 2502. PARADOXES OF THE CYRILLO-METHODIAN MISSION, ITALO-BULGARIAN CONNECTION AND AXIOM OF THE LANGUAGE

Trendafil Krastanov

The Slavonic palimpsest of Vatican has a double meaning: restored most ancient copy of the first Slavic Gospel of the tenth century, according to L. P. Zhukovskaya "clearly bulgarian monument from the tenth century"; read the traces of old-Christian texts in Italo-Greek and Italo-Bulgarian skriptoria for the needs of newly christianised Bulgarian people A.D. 866-870; solve the paradoxes of Cyril and Methodius Mission through the work of Bulgarian diplomats and scholars in Italic lands: Exarch John "worked in Rome" in 866-879 as translator of Latin in their own language (40 Homilies of Pope Gregory the Great), translations and compilations of different languages of prayers, sermons, teachings and chants for major holidays, as well as original works for honor of their teachers: Skazaniye o pismenech Saga of written Constantine the Philosopher, Life of St. Cyril, Eulogy of St. Cyril, St. Methodius Life, Eulogy of Cyril and Methodius; Peter as ichirguboil Chernorizets, written words and teachings of textual borrowings from the answers to Bulgarians of Pope Nicholas I in 866 (Pavlova 1994:36-39);

The new Slavic alphabet Abecenarium bulgaricum and Christian liturgy is authorized by Pope Hadrian II in 868, mainly in view of Bulgaria and it is transmitted and approved in Bulgaria from 868 to 893 in the Bulgarian capital Pliska, not after 886, as assumed.

Patriarch Photius is not only against triezichie, but absolutely only for Greek Language (Vavrzhinek 1987:131).

Axiom of the language shows that every writer or write in their native language or languages of the people for whom it is intended: the language of the Bulgarian Exarch John is identical to the translation of Cyril and Methodius (Vondrak 1896:19), and therefore their language reflects a living spoken language of the European stakes or Bulgarians of the VIII-IX century living in Roman provinces of Moesia in Europe around the Danube Bulgaria and in Slavic Olympus in Moesia in Asia Minor.